

روشنایی

با هدف شناخت بافت روستاها در مقیاس کلان و
معماری روستایی و مسکن در مقیاس خرد

هدف؟
ضرورت طرح
مسئله؟

جلسه دوم

بهسازی کالبدی روستاهای ایران:

همانطور که گفته شد در جوامع سنتی و بخصوص روستائی الگو ضامن تداوم معماری بومی بوده است.

الگوها در راستای ساخت مساکت، بناهای عمومی و مکانهای اجتماع استفاده می شده و بر اساس همین الگو نیز از آنها استفاده می گردیده است.

الگوها به طور متمادی از نسلی به نسل دیگر انتقال می یافته و در نتیجه پایدار مانده است.

وجود چنین الگوهایی در زندگی روستایی در اثر وجود اشتراکات در زندگی روزمره می باشد.

در سال‌های ابتدایی بعد از انقلاب جهاد سازندگی اقدامات خدجوش را در زمینه روستاهای ایران انجام داد، که غالباً توجه بخش کشاورزی و گسترش خدمات بوده است.

اولین طرح‌های سازمان یافته در مورد روستاها ← شروع تهیه طرح‌های هادی روستائی در سال ۱۳۶۵ توسط جهاد سازندگی می‌باشد.

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از سال ۱۳۶۸ متصدی مسکن روستائی گردید.

اکثر سرمایه‌های طرح‌های روستائی صرف تفکیک و تعیین کاربری زمین، اصلاح معابر روستائی، تفکیک معابر سواره و پیاده، ساخت مسیرهای مخصوص تردد دام و جدول کشی خیابان‌ها شده است.

تنوع سیمای روستاها

روستاهای ایران تنوع بسیار زیادی دارند:

- روستاهایی به صورت پلکانی ← اغلب در مناطق کوهستانی
- روستاهای کنده شده در دل کوه ← کندوان در آذربایجان و میمند در کرمان
- روستاهایی به شکل قلعه با برج و بارو مستحکم ← مناطق مرکزی ایران
- روستاهایی با خانه‌های منفرد ← در کناره دریاچه خزر

روہتای ماسولہ ، گیلان

روہتای اور امانات ، کرکھستان

روستای میمند ، کرمان

روستای هرفتم ، یزد

روغتای ویند ، ارکیل

سقف و بام روستاها در هر یک از نواحی ایران با سایر نواحی متفاوت است:

- ساخت گنبد با استفاده از مصالحی چون کاهگل در نواحی مرکزی ایران.
- استفاده از سیستم تیرپوش و مصالحی چون کاهگل در اکثر نواحی ایران.
- سقف‌های شیب‌دار با مصالحی همچون سفال در شمال و غرب ایران.

دیوارها و جداره‌های بناهای روستائی نیز در نقاط مختلف ایران متفاوت هستند:

- دیوارهای خشتی و قطور.
- دیوارهای سنگی (باملات و بدون ملات).
- دیوارهایی متشکل از شبکه‌ای از تیرهای نازک که بین آنها را گل پر می‌کند.
- دیوارهایی از تیرهای قطور روی هم سوار شده.

در طرح و شکل کلی خانه‌ها و واحدهای ساختمانی روستاهای مناطق مختلف ایران تنوع وجود دارد:

- ساختار باز (خانه‌ها عیان و در معرض دید عام)
- ساختار بسته (محصور در چهاردیواری حیاط و پنهان)
- طرح کلی خانه بسیار ساده (دو یا سه اتاقی مستطیلی شکل)
- طرح حیات مرکزی (فضاها گرداگرد یک حیاط در مرکز ساخته شده‌اند)
- چینش نامنظم و پراکنده فضاهای خانه در درون یک محدوده محصور.

عوامل موثر در شکل گیری کالبد روستا:

- الگو ← هر منطقه‌ای منطبق بر کلیه عواملی که جامعه با آن روبه‌رو است دارای الگو است.

- ابتدا باید بدانیم جامعه روستایی در کدام مرحله از زندگی خود سپری می‌کند؟

- آیا بناهای دارای ارزش نمادین خاص دارای الگوی متفاوت ساخت هستند؟

- آیا فضاهای روستایی برای کارکردهای گوناگون تعریف شده‌اند؟

نظریات شکل‌گیری کالبد روستاها:

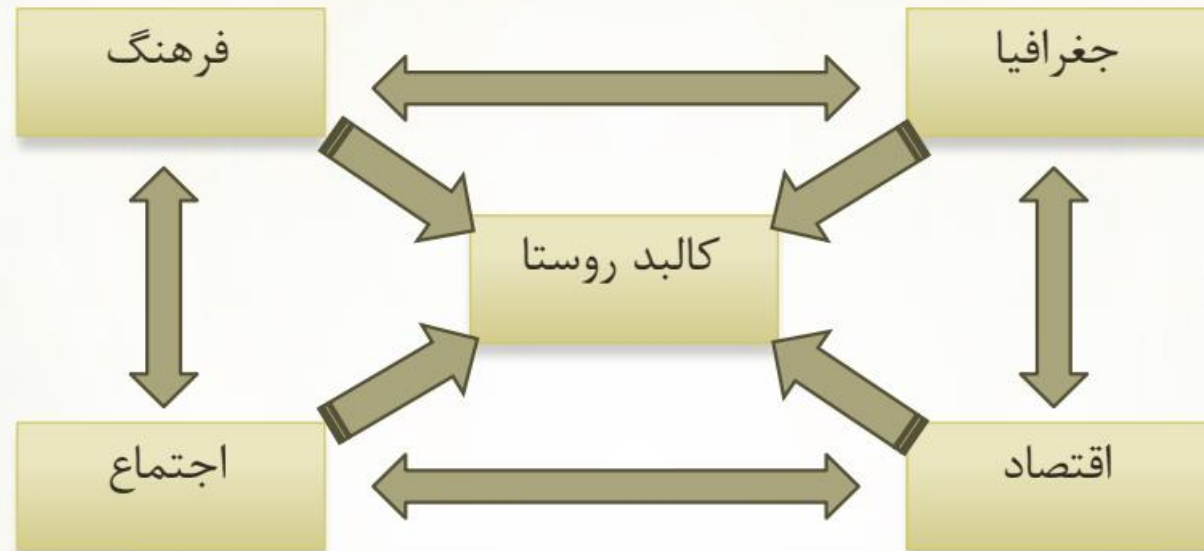
✓ اکثر پژوهشگران عرصه شناخت روستا، به نقش جبری آب و هوا و اقلیم اشاره کرده‌اند.

✓ عده‌ای نیز مواد اولیه‌ای که در محیط یافت می‌شوند را دلیل شکل‌گیری سکونتگاه‌ها می‌دانند.

✓ برخی نیز اقتصاد و صرفه‌جویی را دارای نقش قاطع در شکل‌گیری سکونتگاه‌های سنتی می‌دانند.

✓ بعضی نیز منظر عمومی م چشم‌انداز را در شکل‌گیری روستاها و معماری روستایی مهم می‌دانند.

✓ عده‌ای نیز مذهب را دلیل پیدایش برخی از روستاها برشمرده‌اند.

دیاگرام ارتباط متقابل عوامل موثر در معماری کالبد روستا

✓ نکته:

۱- روستا پدیده‌ای واحد است زیرا شامل عده‌ای از مردم می‌باشد که شغل و فعالیت تولیدی ویژه‌ای دارند، در محیط معین و مشخصی زندگی می‌کنند، با یکدیگر روابط تعیین شده‌ای دارند، دارای ارزش‌ها و اعتقادات ویژه‌ای هستند و در بستر جغرافیایی خاصی زندگی می‌کنند.

۲- روستا پدیده‌ای نیست که از اجزا تشکیل شده باشد بلکه پدیده‌ای واحد است.

جغرافیای محل

■ جغرافیا بر دو نوع است:

الف) جغرافیای مصنوعی

ب) جغرافیای طبیعی

در جغرافیای مصنوعی موقعیت روستا نسبت به شهر، جاده، راه، مراکز تولیدی و امثال آن بررسی می‌شود.

تاثیر بر شرایط اجتماعی، اقتصادی و ریخت کلی روستا

در جغرافیای طبیعی عوامل اقلیمی تاثیرگذار بر معماری (نور، آب، شکل و جنس زمین و...) بررسی می‌گردد.

جغرافیای محل. آب:

✓ آب در روستا به طور کلی سه مصرف عمده دارد:

۱. آشامیدنی
۲. بهداشتی
۳. کشاورزی، دامداری و سایر مصارف تولیدی

✓ آب از عناصر اولیه و همگانی حیات بشری است.

✓ آب هم به صورت ساده مصرف (نوشیده) می شود و هم می توان از آن به صورت پیشرفته (تولید انرژی) هم استفاده کرد.

✓ آب در عین حال می تواند منشا نابودی و مرگ هم باشد.

✓ این عنصر حیاتی، نقش بسیار مهمی در زندگی مردمان مناطق روستایی ایران دارد.

✓ در موارد مصارف بهداشتی، گاه مکانیابی و ساخت محل های شستشو و استحمام و همچنین فضای نصب تاسیسات، بر ساختار روستا تاثیر می گذارد.

✓ از کاربرد آب در مصارف تولیدی، می توان به ساخت آسیاب آبی، صادی و... اشاره نمود که کالبد روستا از آنها متاثر خواهد بود.

■ مسائل مهم پیرامون مبحث آب:

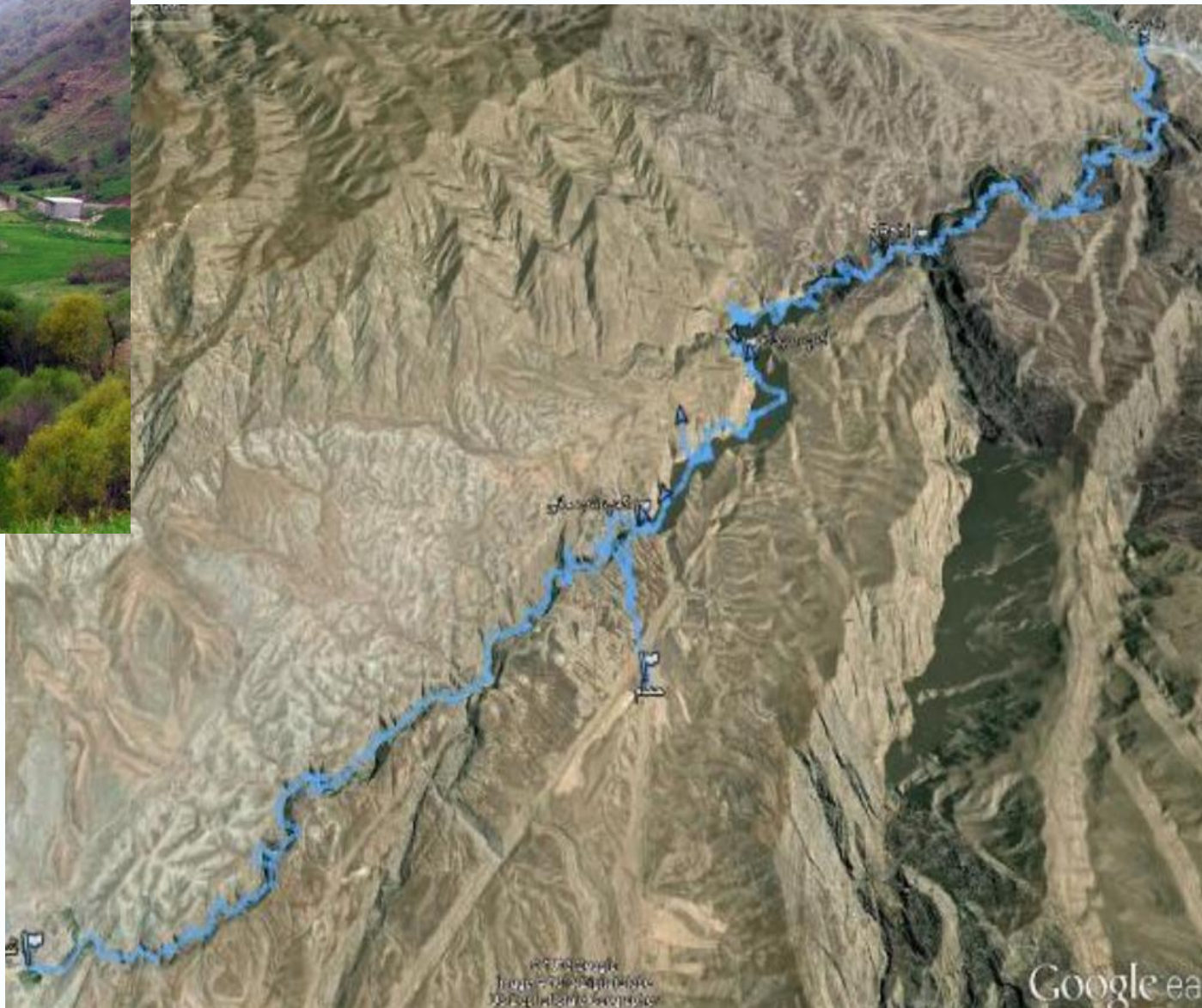
■ انواع منابع آب و تاثیرات آن بر کالبد روستا:

- ✓ انواع آب و تاثیر آن بر کالبد روستا →
- ✓ روش‌های حفاظت و ذخیره آب .
- ✓ تاسیسات آبی .
- ✓ روش‌های دفع فاضلاب .

رودخانه، قنات، چشمه، چاه، آب باران، آب تسویه شده لوله کشی و...

انواع رودخانه:

✓ دائمی ← احتمال خطی شدن بافت روستا با راه‌های دسترسی عمود بر رودخانه
به دلیل تغییر شکل بستر بر بافت روستا تاثیر گذار است
فضاهای جمعی و عمومی در کنار لبه رودخانه شکل میگیرد
خطر طغیان در برخی از اوقات سال مانند فصل بهار
استفاده از سد خاکی جهت جلوگیری از آبگرفتگی

✓خروشان کوهستانی ← ایجاد سلسله مراتب استقرار در بافت روستا

هدایت آب از نقاط با مرتفع‌تر به داخل روستا

آب آشامیدنی از چشمه‌های اطراف تامین می‌شود

نیازی به دسترسی بلافاصله به رودخانه نیست

به دلیل عدم وجود زمین‌های خاکی و مسطح در کوهستان، فضای اطراف

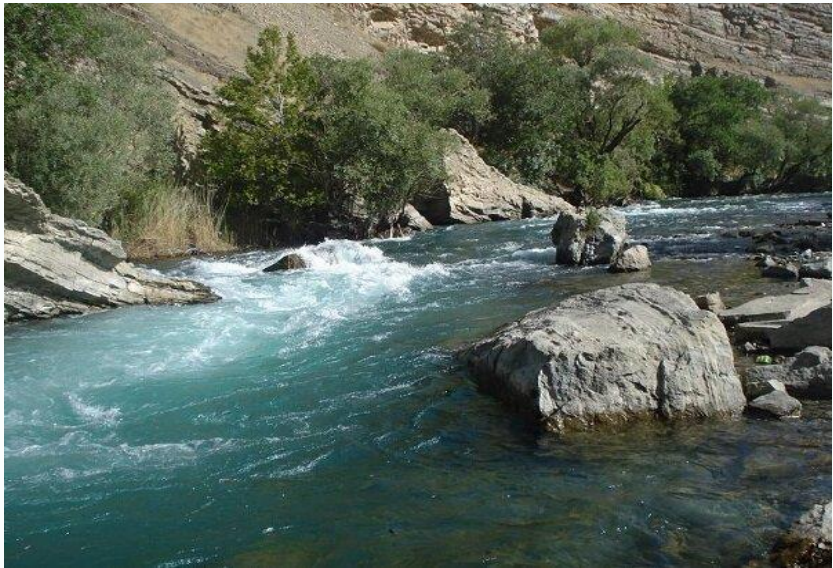
رودخانه بهترین مکان برای کشاورزی است.

خطر سیل زدگی وجود دارد

زمین‌های اطراف رودخانه معمولاً به باغات اختصاص داده می‌شود

زمین‌های صخره‌ای غیر قابل کاشت بهترین مکان برای احداث منازل است

بافت روستا معمولاً به صورت لکه‌ای و غیرخطی می‌باشد

✓ رودخانه‌های دارای جزر و مد ← خطر سیل زدگی بیش از سایر انواع قبلی می‌باشد

معمولا در استان خوزستان اینگونه روستاها به چشم می‌خورد

نخلستان بین مناطق مسکونی و رودخانه قرار می‌گیرد

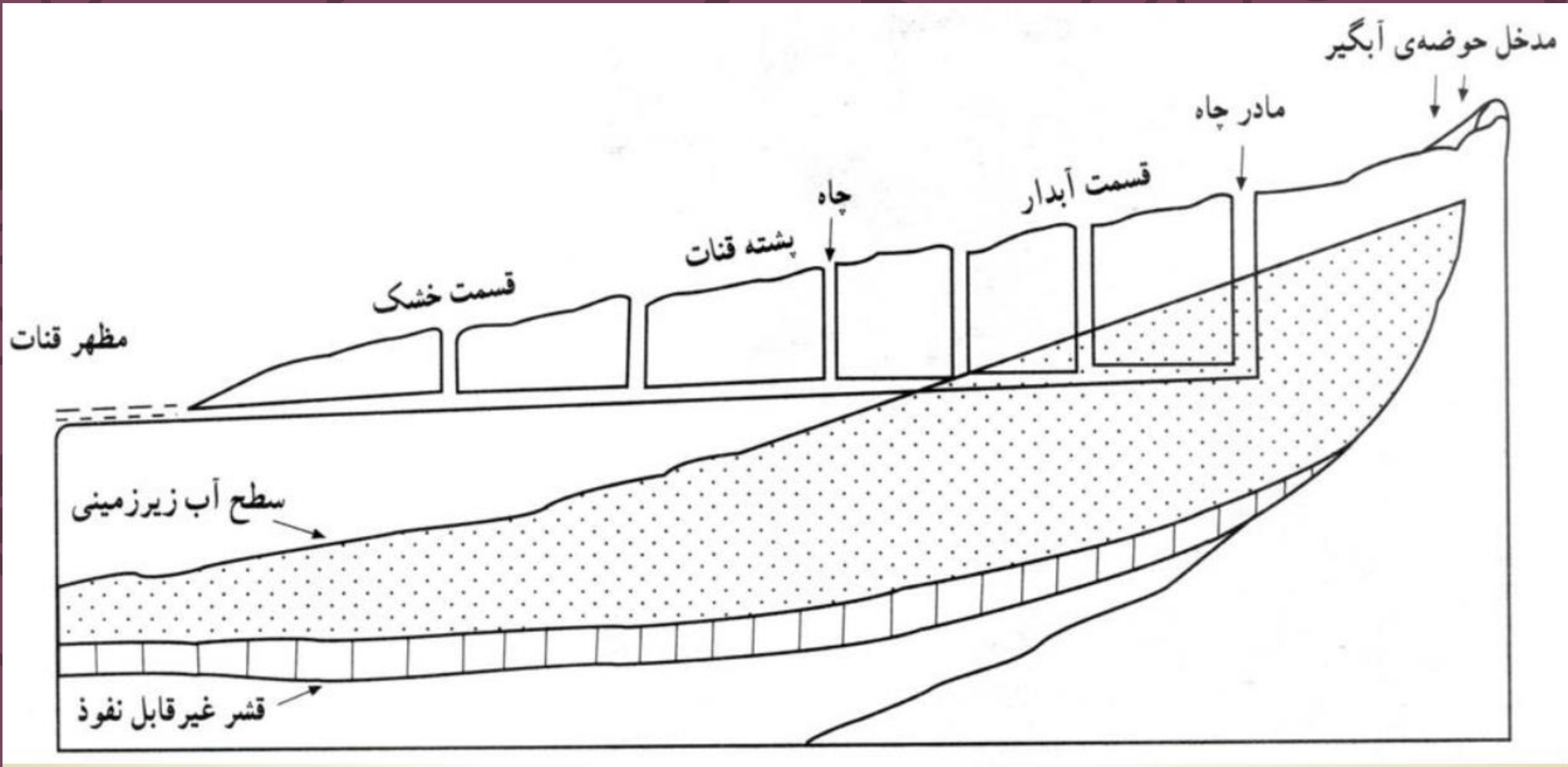
اینگونه روستاها بافت چندان متراکمی ندارند

قنات:

- ✓ یک تکنیک دسترسی به آب است
- ✓ برای انتقال آب از انرژی باد، سوخت و... استفاده نمی‌شود.
- ✓ انتقال آب بر اساس ثقل زمین و خاصیت خود آب می‌باشد.
- ✓ سیستم مخصوص مناطق بیابانی و کم آب

- ✓ مادر چاه (۱۵ تا ۱۰۰ متر عمق دارد)
- ✓ مظهر قنات (محل خروج آب از زمین، در نزدیکی آبادی)
- ✓ دهلیز قنات (آب موجود در اعماق مادرچاه را به مظهر آب می‌رساند * ۱ تا ۳۰ کیلومتر طول دارند)
- ✓ چاه‌هایی هم در طول مسیر دهلیز قنات جهت برداشت موقت آب، تهویه قنات و خارج کردن خاک دهلیز حفر می‌شود.
- ✓ گاهی در برخی خانه‌های اعیانی مظهر قنات به طور خصوصی در درون خانه قنات دارد که علاوه بر تامین آب باعث ایجاد خنکی و تعدیل هوا نیز می‌شود و گاهی به عنوان یخچال نیز به کار می‌رود.
- ✓ (سیپک) = پلکان دسترسی به قنات

مادرچاه قنات

دهلیز قنات

■ تاثیر قنات بر بافت روستا

- ✓ به علت نقطه‌ای بودن محل خروج آب معمولا بافت روستا متراکم و نقطه‌ای است.
- ✓ به علت محدودیت آب قنات، میزان توسعه و افزایش حجم بافت روستا هم محدود است
- ✓ بافت روستاها در مناطق کم آب و بیابانی معمولا لکه‌ای شکل می‌گیرد
- ✓ وجود معابر نامنظم و غیر هندسی در روستا به علت طبیعت از مسیر نهرها است.
- ✓ به علت پاکی آب در محل مظهر قنات نزدیکی خانه به آن نوعی ارزش به شمار می‌رود، و به طبع آن نوعی سلسله مراتب در بافت روستا ایجاد می‌شود.
- ✓ شستشو معمولا در پایین دست نهرها اتفاق می‌افتد.

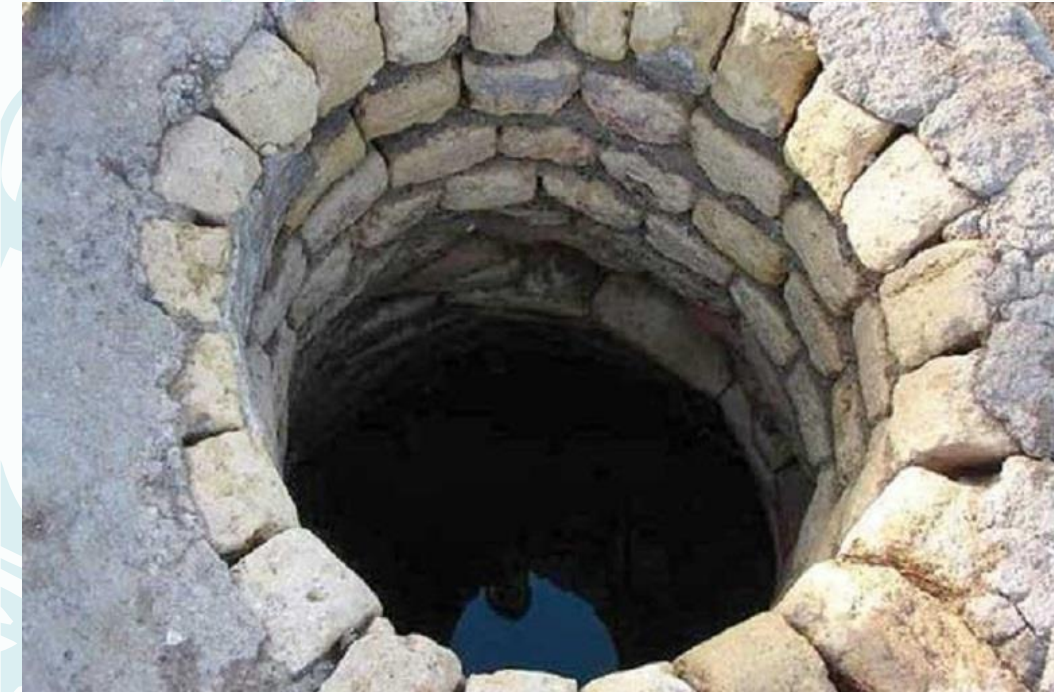
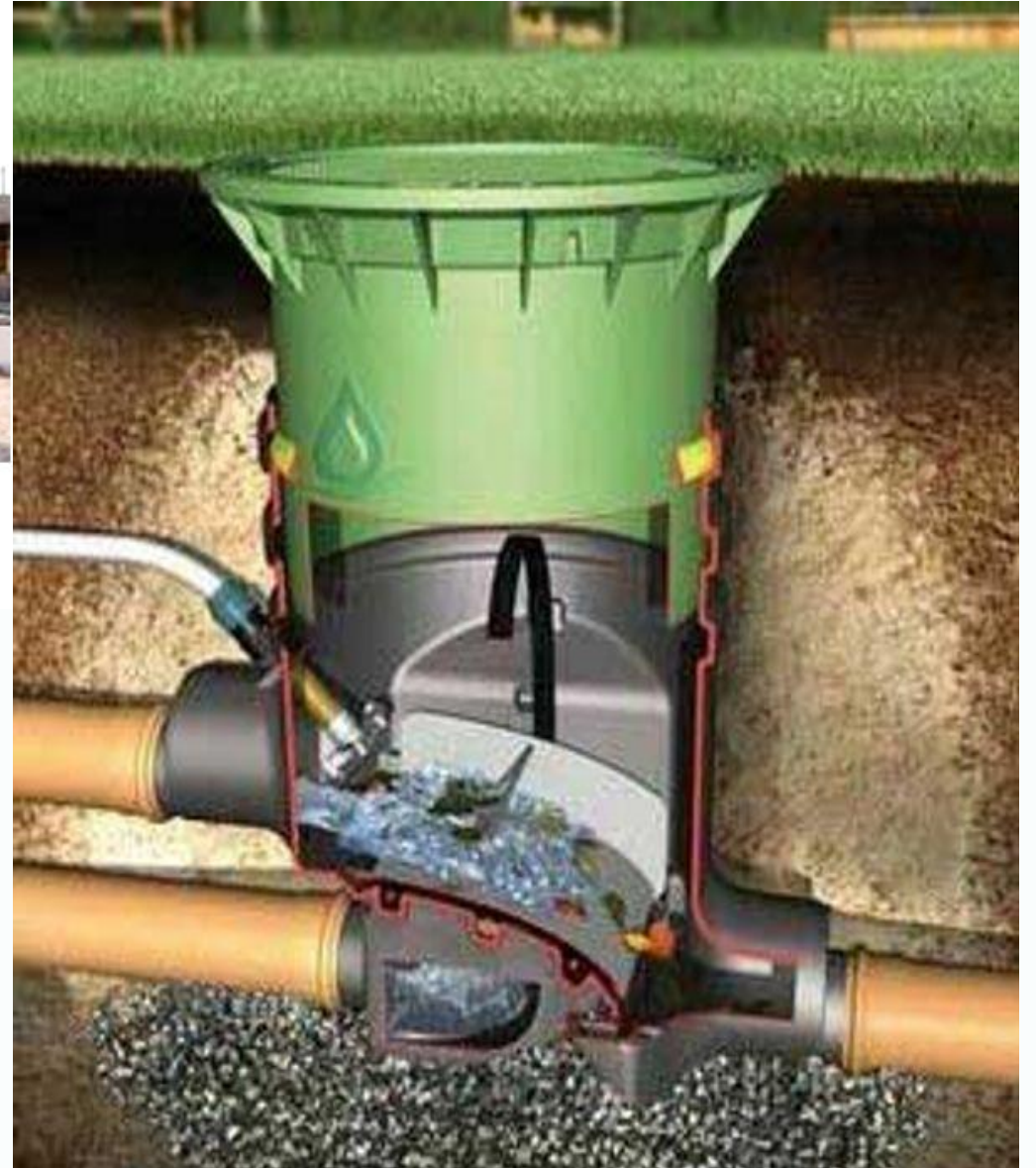
چاه:

✓ معمولاً از آب چاه برای مصارف بهداشتی و آشامیدنی استفاده می‌شد، مصرف کشاورزی از آن به دوره‌های اخیر و بعد از اختراع پمپ برمی‌گردد. (قدمت پمپ در خوزستان حدود ۵۰ سال است)

✓ کشیدن آب چاه در خانه‌های روستایی به دو روش دستی (سطح آب بالا) و استفاده از چرخ می‌باشد.

نکته:

✓ در روستاهای دارای آب لوله‌کشی معمولاً یک شیر آب در میدان اصلی روستا برای مصارف همگان قرار داده می‌شود.

برکه یا ماندآب:

✓ در مناطقی از ایران به دلیل شور بودن آبهای زیرزمینی و یا به علت عدم دسترسی به چنین آبهایی در عمق متعارف، روستائیان به آبهای شیرین باران وابسته هستند.

✓ سرپناه‌هایی قرار داشته باشد که به صورت کپر و گاه با مصالح سنگین برپا شده‌اند.

✓ در چنین مواردی قاندا روستا مجموعه‌ای از واحدهای پراکنده و بی‌نظم است که در مجاورت مانداب و در اطراف آن قرار گرفته‌اند.

✓ جوشش آبهای تحت الارضی موجب به وجود آمدن مراتع طبیعی وسیعی شده است که همین مراتع منشا پیدایش روستاها و حتی شهر شده‌اند، رونق دامداری در این مناطق که دارای مراتع طبیعی هستند، عامل گسترش و رونق اقتصادی و پیدایش سکونتگاه‌ها شده است.

